

УДК 378.6.017.4(043.5)
DOI: 10.24144/2524-0609.2020.46.31-34

Гузинець Олесь Володимирівна

викладач

Мукачівський кооперативний торговельно-економічний коледж

м.Мукачево, Україна

lesjavm@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3954-7399>

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація. Забезпечити ефективність радикальних реформ в освіті, пов'язаних із перспективами розвитку країни, неможливо без урахування світоглядних і ціннісних орієнтацій особистості, її творчої саморегуляції, професійної підготовки, загальної духовної культури, втілення зразків толерантної поведінки та здійснення високоморальних вчинків молодого покоління. Зазначене визначає актуальність досліджуваної проблеми. Метою дослідження є з'ясувати та проаналізувати сутність і визначити особливості толерантності, як результату духовно-релігійного виховання. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: аналіз вітчизняної й зарубіжної філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури з проблеми (для узагальнення теоретичних засад та з'ясування сутності толерантності, як результату духовно-релігійного виховання студентської молоді; аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення (для обґрунтування організаційно-педагогічних умов духовно-релігійного виховання молоді). На духовний розвиток сучасної молоді людини, систему її моральних настанов і цінностей істотно впливають релігія та церква. Тому важлива релігійна толерантність – морально-етична цінність, світоглядна й психологічна якість особистості, що полягає в усвідомленні, сприйнятті, розумінні та повазі різних релігійних вірувань, у визнанні й практичному утвердженні права кожної людини мати релігійні або вільнодумні переконання. Для формування толерантних міжособистісних стосунків у навчально-виховній роботі використовуються тренінги, рольові ігри, індивідуальні бесіди й консультації, написання есе на тему народних звичаїв, релігійних обрядів, родинних традицій.

Ключові слова: толерантність; духовно-релігійне виховання; молодь; терпимість.

Актуальність теми. Виховання толерантності в українському суспільстві набуло особливої актуальності. Люди в сучасному світі намагаються подолати перепони, які роз'єднують їх будучи стосунки на засадах гуманізму та взаєморозуміння.

Важливим завданням освіти у ХХІ ст. є виховання толерантності, основним завданням якої має бути зосередження на дослідженні сутності толерантності, шляхів її втілення в суспільну практику як соціальної норми та цінності. Отже, процес пошуку дієвих механізмів виховання студентської молоді у напрямку толерантності це повага до прав та свобод інших людей незалежно від їхньої національної, соціальної приналежності, поглядів, світосприйняття, способів мислення та поведінки. Зважаючи на це актуальним завданням вищого навчального закладу є виховання в молоді поваги до традицій інших народів, свідомого прийняття альтернативної точки зору, плюралізму думок, духовно-релігійного виховання, яке є дієвим інструментом формування толерантної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливою темою в дослідженнях стає виховання толерантності (Т. Білоус, О. Волошина, А. Горянська та ін.). Толерантність учені розглядали з різних позицій: як етико-філософське поняття (А. Горянська), принцип взаємостосунків між послідовниками різних ідеологічних концепцій (Т. Білоус), переконань і вірувань, метод соціально-політичних рішень (Г. Ставицький); соціальну цінність; норму соціального життя; культуру толерантної свідомості (Н. Богомолова); принцип людських взаємовідносин (А. Горянська); відношення до дійсності, що втілюється в реальній поведінці; особистісну якість (О. Волошина); інтеграційну моральну категорію, яка припускає пошану, ухвалення й визнання розмаїття культур (О. Тимчик), форм самовираження і способів вияву людської індивідуальності тощо. Зокрема в «Українському педагогічному словнику» толерантність трактується як терпимість до чужих думок і вірувань [4,

с.332].

Метою статті є з'ясувати та проаналізувати сутність і визначити особливості толерантності, як результату духовно-релігійного виховання.

Для досягнення поставленої мети використано такі **методи дослідження:** аналіз вітчизняної й зарубіжної філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури з проблеми (для узагальнення теоретичних засад та з'ясування сутності толерантності, як результату духовно-релігійного виховання студентської молоді; аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення (для обґрунтування організаційно-педагогічних умов духовно-релігійного виховання молоді).

Виклад основного матеріалу. Спираючись на висновки Н. Богомолової, толерантність – особистісна риса, яка проявляється у знанні й розумінні принципів рівності та недискримінації, соціальної справедливості; усвідомленні неповторної індивідуальності кожної людини; поважаючи відмінні думки/позиції задля досягнення суспільно значущих цілей та в повазі до культурного різноманіття, різних поглядів, релігій, звичаїв, форм самовираження й самовиявлення людської особистості [2, с.10].

У дослідженні А. Горянської толерантність визначено як стійку систему гуманних ціннісних ставлень, позитивних установок до себе та інших людей, яка передбачає мотиваційну готовність до її актуалізації, здатність розуміти і приймати самого себе та інших, знання соціально-психологічних закономірностей і механізмів соціальної перцепції, уміння аналізувати й регулювати емоційні стани, використовувати теорії й технології ефективної взаємодії, інтерес до саморозвитку й самовдосконалення [5, с.8].

Дослідниця Е. Койкова визначає толерантність як потребу й готовність особистості до конструктивної взаємодії з однолітками незалежно від національної, соціальної, релігійної приналежності; прийняття, розуміння та інтерес до культури й традицій різних народів [7, с.8].

У праці Н. Білоус [1] толерантність визначено як комплексну особистісну якість, що підлягає цілеспрямованому вихованню в навчально-виховному процесі й самовихованні та поєднує в собі: 1) високий рівень знань, умінь і навичок шанобливого ставлення до «Іншого» у процесі міжособистісної взаємодії та спілкування; 2) володіння моральними принципами та прийомами спілкування; 3) здатність до цілісного сприйняття «Іншого» з розумінням його специфічних характеристик як проявів індивідуальності та неповторності; 4) емоційно-вольову готовність до критичного діалогу з «Іншим»; 5) здатність до компромісу та готовність частково поступитися власними інтересами для подолання та попередження конфлікту; 6) здатність критично ставитись до себе як до «Іншого» для подальшого особистісного самовдосконалення. Позитивного розуміння толерантності досягають і через усвідомлення виявів її протилежності – інтолерантності або нетерпимості. Нетерпимість ґрунтується на переконанні, що твої група, система поглядів, спосіб життя стоять вище за інших. Це не просто відсутність почуття солідарності – це неприйняття іншого через те, що він має інакший вигляд, думає й чинить інакше, ба навіть просто через те, що він існує.

У дослідженні О. Волошиної толерантність розглянуто як моральну якість особистості, що характеризує терпиме ставлення, повагу, сприйняття та розуміння інших людей, незалежно від їхньої етнічної, національної або культурної приналежності; інших поглядів, характерів, звичок; різних культурних груп чи їхніх представників, різноманітних форм самовираження та самовиявлення людської особистості [3, с.10].

На думку А. Горянської, толерантність ґрунтується на гуманістичних принципах співжиття, самодетермінації особистості, її стійкості до проблемних ситуацій та відповідає за ціннісно-смыслову регуляцію загальної спрямованості особистості в соціальній взаємодії, виявляється в готовності та здатності до неагресивної поведінки, поваги на основі відкритості та відносної незалежності від дій іншого, розширенні власного досвіду та позитивних змін із тенденцією до взаємної зміни позицій у процесі міжособистісного діалогу [5, с.9].

Отже, толерантність – це важлива якість особистості, вкрай необхідна у взаєминах між окремими особами, в сім'ї, громаді тощо. Водночас саме її так бракує сьогодні молоді: терпіння, терпимості, розуміння, дружнього ставлення, адекватного сприйняття тощо. Наслідком відсутності толерантності є принижене чи применшене визнання або перешкода у реалізації прав особи на основі принципу рівності прав людини.

У Декларації принципів толерантності (1995) толерантність визначено як повагу, прийняття і правильне розуміння великого розмаїття культур світу, форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань [6, с.12].

На духовний розвиток сучасної молоді людини, систему її моральних настанов і цінностей істотно впливають релігія та церква. Тому важлива релігійна толерантність – морально-етична цінність, світоглядна й психологічна якість особистості, що полягає в усвідомленні, сприйнятті, розумінні та повазі різних релігійних вірувань, у визнанні й практичному утвердженні права кожної людини мати релігійні або вільнодумні переконання. Релігійна толерантність передбачає застосування толерантної поведінки як

такої, що забезпечує безпеку в міжособистісних стосунках; усвідомлення толерантності як ефективної практики міжособистісного спілкування; визнання права особистості на власні світоглядні позиції та усвідомлення морально-правової відповідальності за дотримання принципу релігійної толерантності; практичну побудову толерантних стосунків) [9, с. 7].

Якщо розглядати формування релігійної толерантності, то загалом її можна визначати як терпимість до людей іншої віри, повагу до інших переконань. Для релігійної толерантності обов'язкові: визнання рівності й автономності суб'єктів релігійної комунікації, право на власне розуміння істини за окремими віруваннями та іншими віросповіданнями, свідомо відмова від зверхності та обмеження прав інших, зваженість і неупередженість у ставленні до інших релігійних парадигм, культів і традицій [8, с.408].

Тобто ми розуміємо толерантність як спроможність студентської молоді розуміти, сприймати та поважати інших людей, їхні погляди, релігію, менталітет, звичаї, культуру, духовно-релігійні цінності, ідеали, позиції тощо.

Толерантність формується через виховання, інформування та особистий життєвий досвід. Виховання – найефективніший засіб запобігання проявам нетерпимості. На думку Е. Фромма, молоде покоління належить виховувати так: навчити не боятися самостійно думати; розвивати критичне мислення; сприяти поширенню гуманістичних ідей; і, нарешті, духовно розвивати особистість [10, с.310].

Для нашого дослідження важливий психологічний портрет студентської молоді на різних етапах навчання [5, с.13]:

1) студентів I курсу (адаптаційний етап) вирізняє орієнтація на цінності справи, тоді як цінності толерантного спрямування мало актуалізовані. Першокурсники гостро потребують толерантного ставлення з боку оточення, але практикувати його самі не готові і не вміють. Вони мають завищений рівень категоричності в судженнях та умовисновках, схильні оцінювати людей, виходячи з власних звичок, установок та настроїв (Я-еталон), що свідчить про труднощі з децентрацією. Приймають себе здебільшого частково, мають найвищі показники завуальованої жорстокості, що характеризує їх толерантність як негативну й пасивну, у фрустраційних реакціях схильні до гіпервідповідальності, самозвинувачення. Показники емпатії, локусу контролю мають середні значення, більшість студентів прагне до реалізації свого особистісного потенціалу, саморозвитку.

2) Студенти II–III курсів (етап інтенсифікації) порівняно з першокурсниками більше цінують незалежність, життєрадісність, однак виявляють загалом інтолерантніші умонастрої й поведінку, не готові приймати індивідуальність іншого, мають найвищі показники відкритої жорстокості, демонструють найбільший відсоток зовнішньо-звинувачувальних та застрягаючих фрустраційних реакцій, низькі порівняно з іншими курсами показники із самоусвідомлення, саморозвитку, самовдосконалення та самоактуалізації. Очевидно, що на цьому етапі професійного навчання студенти особливо потребують підтримки та цілеспрямованої роботи зі створення умов для розвитку зазначених характеристик толерантної особистості.

3) Студенти IV–V курсів (етап ідентифікації) орієнтуються на цінності справи, мають розвинене почуття відповідальності за події у своєму житті, відносно толерантнішими стають їхні умонастрої, комунікативні установки та поведінка, проте суттє-

вих зрушень у прагненні до самоусвідомлення не зафіксовано, що загалом не сприяє розвитку їхньої повноцінної толерантності.

У дослідженні О. Тимчик [9] визначено чотири рівні сформованості релігійної толерантності: використання толерантної поведінки як такої, що забезпечує безпеку в міжособистісних стосунках; усвідомлення толерантності як ефективної практики міжособистісного спілкування; визнання права особистості на власні світоглядні позиції та усвідомлення морально-правової відповідальності за дотримання принципу релігійної толерантності; практична побудова толерантних відносин.

Духовно-релігійне виховання відіграє конструктивну роль у роз'ясненні важливості толерантності та загроз, що спричинюють байдужість до проявів нетолерантності. Виховання в душі толерантності починається з прищеплення молоді знань про їхні права та свободи для забезпечення їхньої реалізації та зміцнення прагнення кожного до захисту прав інших.

Духовно-релігійне виховання у закладах освіти сприяє покращанню взаєморозуміння, зміцненню толерантності у спілкуванні як між окремими особами, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними групами. Особливе місце відводиться вихованню толерантної поведінки студентської молоді.

Ці показники дали змогу визначити рівні толерантності студентської молоді:

Високий рівень толерантності студентської молоді характерний тим, що студенти в пошуках сенсу життя орієнтуються на духовний ідеал; охоче сприймають національні й релігійні традиції і втілюють їх у власне життя; стверджують прагнення до самоусвідомлення, мають сформоване стійке ціннісне ставлення до себе, інших, Батьківщини, людства; за

власною ініціативою отримують інформацію щодо духовного, культурного та релігійного життя регіону й країни; співпрацюють та взаємодіють із представниками різних культур за збереження власної ідентичності; поведуться толерантно й доброзичливо до оточення; завжди готові до діалогу та високоморальних вчинків.

Середній рівень толерантності визначається тим, що студенти за сприятливих умов слідуєть духовному ідеалу; мало цікавляться національними та релігійними традиціями; здебільшого доброзичливі, готові допомогти іншим за очевидної потреби.

Низький рівень толерантності засвідчує, що студенти вирізняються хибним уявленням про свої винятковість та ідеальність, не завжди проявляють прагнення до самоусвідомлення; пасивні, мають недостатньо сформовану толерантну поведінку; можуть здійснювати невиважені вчинки.

Для виховання релігійної толерантності у майбутніх педагогів мають релігієзнавчі дисципліни («Психологія релігії», «Релігієзнавство» тощо). Корисним для духовно-релігійного виховання студентської молоді буде введення у ЗВО теоретичних релігієзнавчих курсів та практичних модулів з релігійної толерантності.

Висновки. Таким чином, ми з'ясували, що сутність толерантності як результату духовно-релігійного виховання полягає у взаємодопомозі, взаєморозумінні, емпатійному ставленні один до одного, у прагненні до самоусвідомлення, збереженні власної ідентичності, терпимості і доброзичливості до людей іншої віри та поглядів. Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності обґрунтувати, апробувати методи виховання толерантності студентів у закладах вищої освіти.

Список використаної літератури

1. Білоус, Т.М. *Виховання толерантності в студентів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі вивчення іноземної мови*: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07 – теорія і методика виховання. Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2004. 20 с.
2. Богомолова Н.М. *Формування рис громадянськості старшокласників в умовах полікультурного регіону*: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07 – теорія і методика виховання. Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України. Київ, 2019. 24 с.
3. Волошина О.В. *Педагогічні умови виховання толерантності у підлітків старшого віку в позакласній роботі*: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07 – теорія та методика виховання. Херсонський державний університет. Херсон, 2007. 22 с.
4. Гончаренко С. У. *Український педагогічний словник*. К: Либідь, 1997. 376 с.
5. Горянська А.М. *Психологічні особливості розвитку толерантності майбутніх вчителів*: автореф. дис. канд. пед. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2013. 24 с.
6. Декларація принципів толерантності прийнята на 28 сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО 25.10 – 16.11 1995 р. Париж. Віче. №11. 2002. С.12–13.
7. ойкова Е.І. *Виховання толерантності у молодших школярів на уроках музики в умовах полікультурного простору*: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук спец. 13.00.07 – теорія і методика виховання. Східноукраїнський національний ун-т ім.В. Даля. Луганськ, 2008. 22 с.
8. Ставицький Г.А. Розвиток віротерпимості та толерантності молоді засобами релігійної просвіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2014. Вип. 43 (67). С.406–413.
9. Тимчик О.А. *Релігієзнавство в професійній підготовці студентів педагогічного коледжу*: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Київ, 2002. 24 с.
10. Фромм Э. *Революція надєжды*. СПб.: Ювента, 1999. 520 с.

References

1. Bilous, T.M. (2004). *Vykhovannya tolerantnosti v studentiv vyshcheykh pedahohichnykh navchal'nykh zakladiv u protsesi yuvchennya inozemnoyi movy* [Educating tolerance in students of higher pedagogical educational institutions in the process of learning a foreign language] (Extended abstract of candidate dissertation). Institute of Problems on Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
2. Bohomolova, N.M. (2019). *Formuvannya rys hromadyans'kosti starshoklasnykiv v umovakh polikul'turnoho rehionu* [Formation of citizenship traits of high school students in a multicultural region] (Extended abstract of candidate dissertation). Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
3. Voloshyna, O.V. (2007). *Pedahohichni umovy vykhovannya tolerantnosti u pidlitkiv starshoho viku v pozaklasniy roboti* [Pedagogical conditions of tolerance education in senior adolescents in extracurricular activities] (Extended abstract of candidate dissertation). Kherson State University. [in Ukrainian].
4. Honcharenko, S.U. (1997). *Ukrayins'kyy pedahohichnyy slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Lybid'. [in Ukrainian].
5. Horyanska, A.M. (2013). *Psykhologichni osoblyvosti rozvytku tolerantnosti maybutnikh vchyteliv* [Psychological features of the development of tolerance of future teachers] (Extended abstract of candidate dissertation). M.P.Drahomanov National

- Pedagogical University. [in Ukrainian].
6. Deklaratsiya pryntsyviv tolerantnosti pryynyata v Paryzhi na dvadtsyat' vos'miy sesiyi Heneral'noyi konferentsiyi YUNESKO 25 zhovtnya – 6 lystopada 1995 r. [The Declaration of Principles of Tolerance adopted in Paris at the 28th session of the General Conference of UNESCO on 25 October – 16 November 1995. (2002). *Viche*, 11, 12–13. [in Ukrainian].
 7. Koykova, E.I. (2008). *Vykhovannya tolerantnosti u molodshykh shkolyariv na urokakh muzyky v umovakh polikul'turnoho prostoru* [Educating tolerance in junior schoolchildren at music lessons in a multicultural environment] (Extended abstract of candidate dissertation). V.Dahl East Ukrainian National University. [in Ukrainian].
 8. Stavvyts'kyi, H.A. (2014). Rozvytok viroterpymosti ta tolerantnosti molodi zasobamy relihiynoyi prosvity [Development of religious tolerance and tolerance of young people by means of religious education]. *Scientific journal of the M.P.Drahomanov National Pedagogical University. Series 12: Psychological Sciences*, 43 (67), 406–413. [in Ukrainian].
 9. Tymchyk, O.A. (2002). *Relihiyevnavstvo v profesijnii pidhotovsi studentiv pedahohichnoho koledzhu* [Religious studies in the professional training of students of a pedagogical college] (Extended abstract of candidate dissertation). Institute of Pedagogy and Psychology of Vocational Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
 10. Fromm, E. (1999). *Revolutsyya nadezhdy* [The revolution of hope]. Yuventa. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 20.10.2020 р.
Стаття прийнята до друку 25.10.2020 р.

Huzynets Olesya
teacher

Mukachevo Cooperative College of Trade and Economics
Mukachevo, Ukraine

TOLERANCE AS A CONSEQUENCE OF SPIRITUAL AND RELIGIOUS EDUCATION OF STUDENT YOUTH

Abstract. It is impossible to ensure the effectiveness of radical reforms in education related to the country's development prospects without taking into account the worldview and values of an individual, his/her creative self-regulation, training, general spiritual culture, implementation of tolerant behavior and high morals of the younger generation. This determines the relevance of the research problem. The purpose of the study is to clarify and analyze the essence and identify the characteristics of tolerance as a result of spiritual and religious education. To achieve this goal, the following research methods are used: analysis of domestic and foreign philosophical, sociological, psychological and pedagogical literature on the problem (to generalize the theoretical foundations and clarify the essence of tolerance as a result of spiritual and religious education of students; analysis, synthesis, abstraction, generalization (to substantiate the organizational and pedagogical conditions of spiritual and religious education of youth). Therefore, religious tolerance is an important moral and ethical values, worldview and psychological quality of the individual, which consists in awareness, perception, understanding and respect of various religious beliefs, in the recognition and practical assertion of the right of everyone to have religious or free-thinking beliefs. Religious tolerance involves the use of tolerant behavior as one that ensures security in interpersonal relationships; awareness of tolerance as an effective practice of interpersonal communication; recognition of the individual's right to their own worldview and awareness of moral and legal responsibility for compliance with the principle of religious tolerance; practical construction of tolerant relations. For formation of tolerant interpersonal relations in educational work trainings, role games, individual conversations and consultations on a subject of national customs, religious rites, family traditions are used.

Key words: tolerance; spiritual and religious education; young; tolerance.